

aquests conceptes formen part de la vida de les persones, de les famílies; donen sentit a l'existència humana, i tots tenen lloc a la ciutat. És per això que esdevé molt important, en la planificació urbana, la participació de tota la ciutadania.

M'ha sorprès gratament la capacitat de l'autor d'interpretar les frases que els nens i les nenes han pogut dir en el transcurs dels consells d'infants. Em sembla francament interessant la mirada, alhora amb ulls d'infant i crítica, que fa Tonucci d'un espai tan quotidià com són els carrers de la ciutat. Per contrast, se'ns fa evident que, des del món adult, sovint esdevenen imperceptibles uns altres tipus de mirades. És ben clar que Tonucci és un professional del pensament i del comportament infantil.

Coherent, crític i molt ben escrit, aquest és un llibre que pot interessar a

totes aquelles persones descontentes amb el funcionament de la societat actual; als professionals del món educatiu, que creuen que el rol de les escoles ha de canviar per tal de participar de manera plena i integradora a la societat; als pares i mares que veuen com l'estructura de la ciutat i del món laboral dificulta educar i estimar els seus fills i filles amb qualitat. Finalment, i sobretot, aquest és un llibre que no hauria de passar per alt als professionals de la planificació urbana, per tal que no oblidin que l'espai públic és l'autèntic espai de la democràcia, i que fer ciutat és fer humanitat.

Anna Serra i Salvi
Universitat de Girona
Secció de Geografia
Anna.serra@udg.es

ROMERO, Joan; ALBEROLA, Miquel (coords.) (2005).

Los límites del territorio: El País Valenciano en la encrucijada.

València: Universitat de València, 325 p.

ISBN: 84-370-6235-7

Aquest llibre té una marcada perspectiva territorial, fet indicatiu de la creixent importància que adquireix el territori a nivell social; però, tal com indiquen Boira, Sorribes i Romero (p. 310), el territori, juntament amb l'economia i la societat, formen una tríada indivisible. Al llarg del llibre, això es fa patent especialment en una sèrie de qüestions de gran transcendència en la societat valenciana actual, que impliquen una transformació de les estructures del país: els canvis en els sectors industrials tradicionals i l'aposta per a la innovació; l'existència d'una agricultura residual; la relació entre els sectors turístic i de la construcció, i els desequilibris entre el litoral i l'interior. Aquestes preocupacions són les que han motivat, d'una banda, al diari *El País* (el cinquè quant a lectors diaris de mitjana i també

en difusió diària del País Valencià, el 2004) a realitzar diferents monogràfics sobre els reptes del territori (publicats com a suplement el 9 d'Octubre, diada del País Valencià) i, de l'altra, reunir-los en un únic volum, juntament amb una introducció i un epíleg anunciats com a elaborats expressament per a aquest (tot i que l'apartat titulat «Infraestructuras sí, pero ¿para qué país?» de l'epíleg és la reproducció íntegra d'un text aparegut a *El País* el 10 de juliol de 2005 sota el mateix títol).

Aquesta obra s'encadena amb d'altres que anteriorment havien aportat una reflexió sobre el conjunt del País Valencià i escrites des d'aquest territori, com el clàssic *La via valenciana*, E. Lluch (1976); *Desarrollo capitalista y proceso de urbanización en el País Valenciano*, J. Sorribes

(1985); *Geografía del País Valencià*, V. M. Rosselló (1995); *El espacio valenciano: una síntesis geográfica*, J. Piqueras (1999); *La periferia emergente: la Comunidad Valenciana en la Europa de las regiones*, J. Romero i altres (2001); la reedició de *La via valenciana*, V. Soler (2001); *Comunidad Valenciana*, de J. Romero i altres (2002), o *Euram 2010: una geografía necesaria*, J. V. Boira (2002), entre d'altres. Per a Romero i Alberola, aquesta reflexió queda justificada pel moment històric en què es troba el País Valencià; una reflexió que consideren que ha de dirigir-se fonamentalment cap a dos aspectes: d'una banda, el model territorial que hauria d'adoptar-se per tal de potenciar el país en el nou cicle econòmic i, de l'altra, la posició relativa que hauria d'ocupar en relació amb el seu entorn. En paraules d'ells, aquestes qüestions haurien de merèixer una «major atenció, un nou impuls i més respecte» (p. 11), on la seva mancança, és a dir «la limitació mental dels seus governants» (Sorribes, p. 60), constitueix el principal límit del territori que el País Valencià ha d'afrontar.

L'interès del llibre rau en les aportacions mateixes a aquesta reflexió, fetes, sobretot, per geògrafs i economistes, en un llenguatge i una extensió accessibles al conjunt de la població. És una prova dels esforços d'aquests professionals per incidir en la societat i superar l'aïllament respecte a aquesta que la producció acadèmica (sigui pel tipus de llenguatge, extensió o estructura formal) sovint imposa. Un segon element d'interès rau en el fet de mostrar en un únic volum la complexitat d'elements territorials, socials i econòmics que incideixen sobre els dos aspectes assenyalats abans i, molt important, que tots sense excepció estan interrelacionats.

Desenvolupades en el conjunt de les parts (coincidentes en la seva totalitat amb els suplementes), al llarg del llibre s'apunten quatre grans qüestions inajornables per al territori, la societat i l'economia valenciana: la competitivitat regional, la

cohesió econòmica i social, el territori i els recursos i les infraestructures de transport i l'accessibilitat.

La introducció del llibre, escrita íntegrament pel catedràtic d'economia aplicada de la Universitat de València, Ernest Reig, i titulada «La economía valenciana en el umbral del siglo XXI», serveix, en paraules de l'autor, per «captar alguns dels trets bàsics que poden servir per a caracteritzar l'economia valenciana actual i apuntar simultàniament als desafiaments als quals s'enfronta» (p. 17). Posa de manifest els canvis que la política econòmica ha introduït en aquests darrers cinquanta anys, convertint la societat en més oberta a l'exterior i en una economia cada cop més competitiva, amb uns resultats en general positius. No obstant això, adverteix que no perquè les capacitats competitives del territori valencià hagin estat rendibles en el passat han de ser-ne en el futur. Mostra també les conseqüències, sigui en l'ordenació del territori o en l'anàlisi de la societat, de la utilització d'indicadors simplificadors, imperfectes i limitats per mesurar l'estat de l'economia, deixant de banda aspectes com ara la sostenibilitat o el desenvolupament humà. Així, per posar-ne un exemple, l'estereotip de «regió rica» no es ratifica quan es prenen indicadors de benestar individual. Reig posa molt d'èmfasi en les activitats d'innovació com a element clau enfront dels reptes de la globalització, així com en el desenvolupament de nous nínxols d'especialització per fer front a les pressions competitives. D'aquí que plantegi dues preguntes importants: els factors (territorials, econòmics, socials...) que han estat bàsics per a la competitivitat regional del País Valencià fins a l'actualitat, seran suficients per garantir la continuïtat en el progrés econòmic i social? Sobretot, tenint en compte la globalització de les relacions econòmiques. I segona, zés el model de desenvolupament econòmic actual el més favorable per desenvolupar activitats altament innovadores, que respectin el medi

ambient i fomentin el benestar individual i col·lectiu?

D'acord amb la intenció de fer accessible aquestes idees al conjunt de la població, la introducció té moltes característiques de manual, pel fet que descriu els conceptes bàsics de l'anàlisi econòmica, alhora que planteja unes reflexions i unes línies estratègiques que poden aplicar-se a unes altres regions i, en general, als sistemes capitalista i de comptabilitat. En certa manera, ofereix eines als lectors per a la comprensió dels conceptes que apareixen al llarg del llibre.

En la segona part (el primer suplement, «Un país de ciudades») es parteix de la idea acceptada pel conjunt d'autors que les xarxes de ciutats són elements de desenvolupament social i econòmic, competitivitat regional, cooperació entre ciutats i regions..., en especial, enfront dels reptes de la globalització econòmica i del debilitament de les estructures administratives tradicionals. En aquest sentit, i com expressa Josep Sorribes, «la regió és una abstracció, com la comarca i la nació; l'únic que és concret són les ciutats» (p. 45) i les relacions entre elles, idea comuna als estudis sobre xarxes de ciutats.

De forma sintètica, els autors identifiquen com a límit del territori el desequilibri entre l'activitat de les administracions públiques en relació amb els processos urbans, que ha comportat una ocupació d'espai de manera insostenible (contaminació atmosfèrica, consum excessiu d'energia, sòl, aigua...), un increment en l'ús del transport privat, una comunicació entre les administracions locals i una creixent polarització social de la població valenciana, característiques que existeixen alhora amb importants diferències entre l'interior i el litoral del país. Enfront d'això, es proposa, d'una banda, una reformulació de l'administració local (creació de «territoris funcionals», «comarques de gestió») i de la regió, a fi de restablir el diàleg i la cooperació entre les ciutats i, de l'altra, la millora del model de poblament del País

Valencià a través de les millores en les condicions de vida de la població, de la qualitat dels nuclis urbans i de les xarxes telemàtiques i de les infraestructures de transport (en especial, el ferrocarril).

En la part següent, titulada «El Arco Mediterráneo», s'accepta aquest eix (independentment del nom, l'extensió i la delimitació que se li doni) com una realitat social, econòmica, cultural i ambiental que esdevé estratègica en el context de les xarxes de ciutats i en el procés d'integració europea. Aquest element estratègic prové del fet que reforça la identitat en el context de la globalització, afavoreix els espais de cooperació regional transfronterera i de diàleg i col·laboració entre Nord i Sud i esdevé la connexió més clara amb l'eix central europeu. En aquest marc territorial, el País Valencià és considerat una peça fonamental, ja que té una posició geogràfica de cruïlla com a nexa entre diversos territoris («territori frontissa», com l'anomena Joaquim Farinós, p. 139) entre l'arc mediterrani i el bloc sud-occidental ibèric (València, Madrid, Sevilla, Lisboa i Oporto).

Abordat des d'aquest punt de vista, les limitacions del País Valencià són produïdes per unes relacions deficientes entre els governs valencià i català, tot i l'existència d'interessos econòmics i socials comuns, en paral·lel a un considerable desenvolupament de Madrid (i la seva connexió econòmica i política amb València), unit a la bel·ligerant política territorial de l'Estat espanyol. Fruit d'això, cal abordar l'existència de zones de ruptura al llarg de l'eix (deficiències en les infraestructures de transport, canvis d'administració pública, d'estratègies polítiques...), la manca de dotació de capital públic, de coordinació institucional, de cooperació dels poders públics i de les ciutats, i l'existència de pressions sobre un medi ambient fràgil i deteriorat. Per poder resoldre aquestes mancances i limitacions, proposen reforçar l'arc mediterrani en relació amb les infraestructures de comunicació,

la xarxa de ciutats i la capacitat competitiva regional, afavorint el desenvolupament de les forces productives, l'increment del benestar social i la difusió de les innovacions al llarg de l'eix.

En relació amb la quarta part, «Las culturas del agua», es manifesta que els problemes relacionats amb l'aigua al País Valencià són comuns (amb més o menys similituds) al conjunt de l'Arc Mediterrani, tot i que, com ja s'ha apuntat més amunt, aquests cal diferenciar-los entre les regions i les comarques litorals i les d'interior en funció dels usos de l'aigua, l'ocupació del territori i la densitat demogràfica. Aquest dossier va ser escrit en el moment que el debat sobre l'aigua (entre la nova i la vella cultures de l'aigua) i els conflictes territorials i sectorials sobre aquesta eren objecte d'actualitat. A nivell valencià, els autors consideren que el país necessita una solució al problema de l'aigua, on la gran pregunta és si el PHN, inclòs el transvassament de l'Ebre, el resol.

S'hi observen dues grans qüestions per resoldre, que són derivades de la immaduresa social i política respecte al paradigma de la sostenibilitat. D'una banda, la utilització de l'aigua com a recurs per part dels partits polítics (el discurs dels quals no varia en funció del partit, sinó del territori i el lloc que ocupen en el govern d'aquest), fet que dificulta i enverina el debat, fins al punt de bloquejar-lo, i, de l'altra, el model d'ocupació del territori agreuja encara més la problemàtica, sobretot tenint en compte que coincideixen en l'espai els dèficits hídrics més grans amb el creixement urbanístic i demogràfic. Com a resposta, es proposa, de forma general, agilitar el debat i trobar una solució tan aviat com sigui possible d'acord amb la nova cultura de l'aigua, i replantejar el model urbà i d'ocupació del territori (que inclogui també el reequilibri entre l'interior i el litoral).

La cinquena i última part («Los retos del territorio») es presenta força diversa i

sense cap línia argumental gaire clara, de manera que la majoria d'idees no es repeteixen en el seu si (com succeeix en les altres parts), però, en canvi, ja han aparegut anteriorment. En aquesta, s'hi posa en evidència que, en el conjunt de l'economia, de la societat i del territori valencià, existeixen una sèrie de reptes que cal solucionar. Primerament, els interessos dels partits polítics (tant de la dreta com de l'esquerra) són els que marquen la participació del País Valencià en propostes d'interès interregional, creant un discurs dicotòmic exclouent entre «Barcelona» i «Madrid». En aquest sentit, tal com assenyalava Miquel Alberola (p. 250), València hauria de jugar «un paper de ròtula de vertebració» entre aquestes dues àrees, a les quals s'ha d'afegir el sud-est ibèric i l'Aragó. I, segonament, existeixen importants mancances de dispositius institucionals de coordinació i cooperació entre les administracions públiques, alhora que també es desenvolupa un debat sobre el control de les competències locals per part de l'administració regional i l'autonomia local, és a dir, i en paraules de Romero (p. 256), el País Valencià es troba davant del «desgovern del territori» enfront del qual cal incorporar una nova cultura de govern. La seva solució esdevé urgent quant al fet que cal afrontar qüestions com ara la globalització i la terciarització, el desenvolupament d'una política territorial que tingui en compte els recursos del territori, els límits del creixement del sector de la construcció o l'Àrea Metropolitana de València, entre d'altres.

Per últim, Boira, Romero i Sorribes, en l'epíleg, fan una síntesi del conjunt de conclusions de les parts (excepte d'alguna important, com ara la necessitat de reformar les administracions públiques i l'autonomia local); de manera que n'hi hauria prou de llegir-se només aquestes pàgines per copsar els límits del territori i les propostes principals. Conclouen que el País Valencià està en una *cruïlla* en la qual s'ha de decidir per un dels dos

camins (models): seguir amb l'actual o bé crear un nou model d'ocupació del territori d'acord amb la nova cultura de la sostenibilitat i de la governança, i apostant per l'economia basada en el coneixement i la innovació. El problema, per a ells, és que la societat i la classe política valencianes encara no saben per quin model han d'apostar, la qual cosa fa encara més necessari el debat sobre aquest tema.

En el tractament d'aquestes qüestions, hi ha una pes important de l'actualitat sobre la reflexió, propi de l'origen d'aquest llibre; si bé això és indicatiu de la importància d'aquests temes en la societat valenciana, hi manca una perspectiva històrica, un cert allunyament de la vida quotidiana. Això queda més o menys resolt per la introducció i l'epíleg, en contextualitzar i fer-ne una síntesi respectivament. Tampoc no hagués estat gens malament introduir algun paràgraf introductori de cada part, explicant el perquè del tema del dossier i la seva relació amb l'actualitat del moment. O, tot i que no sóc favorable als peus de nota per la dificultat de lectura que impliquen, en alguns casos haguessin estat útils per contextualitzar els esdeveniments, les persones o les institucions a les quals es fa referència.

A nivell formal, cada un dels suplements s'ha transformat en «parts» en les quals, ateses les característiques d'aquells, hi ha una gran quantitat d'articles i d'autors, encapçalats pels de Romero i Alberola, autors dels dos primers de cada una (a excepció de la primera, signats només per Alberola). Aquesta multiplicitat d'autors, d'una banda, permet copsar una gran quantitat de punts de vista, per bé que no tanta varietat. Només a la quarta part (o, com a mínim, més que a les altres) es dona veu a un conjunt més ampli de postures, tant sectorials com territorials, del tema central per l'evident interès mediàtic, social i polític que generava en el seu moment. De l'altra, però, provoca que es produeixin sovint repeticions sobre una mateixa qüestió, tant entre els articles d'una mateixa

part com entre articles de parts diferents, fins al punt d'avorrir-les per reiteratives. Un cas especial, com ja s'ha apuntat, és la cinquena part. Per tant, si bé s'ha respectat la integritat dels suplements, fet que permet copsar la interrelació existent entre els diferents temes, potser hagués estat millor reagrupar els articles (i crear-hi alguna part més) per estructurar les temàtiques, amb el perill, però, de fer menys evident aquesta interrelació.

Els autors principals (en nombre d'aportacions), a més de Miquel Alberola i Joan Romero, amb 5 aportacions cadascun, són en Josep Sorribes (5), Josep Vicent Boira (3), José Miguel Iribas (3), Jorge Olcina (3), Antonio M. Rico (3), Sara Velert (3) i Fernando Vera (3). La resta d'autors i autores que hi intervenen són els següents: Inmaculada Aguilar (1), Juan Miguel Albertos (1), Pau G. Avelleda (1), Joaquín Azagra (1), Enrique Cabrera (1), José M. Casado (1), Antonio Estevan (1), Joaquín Farinós (1), Luisa María Frutos (1), Pedro M. García (1), Ramon Lapiedra (1), Manuel Lloris (1), José María Lozano (1), Juan B. Marco (1), Gregorio Martín (2), Andrés Martínez (1), Ramiro Martínez (1), Carme Miralles (1), Leandro del Moral (1), Alfredo Morales (1), Ricard Pérez (1), Ana B. Ramón (1), Ernest Reig (2), Francisco Rodríguez (1), Julia Salom (1), David Saurí (1), Jordi Sevilla (1) i Federico Simón (2). La majoria prové del món acadèmic, la Universitat de València n'és àmpliament la majoritària, d'aquí que aquesta universitat en sigui l'editora, seguida de lluny per la Universitat d'Alacant i la Universitat Politècnica de València. Paral·lelament, la disciplina majoritària que hi ha és la geografia, fet que pot considerar-se indicatiu de la presència cada vegada més elevada dels geògrafs i les geògrafes (i altres especialistes en el territori) en els mitjans de comunicació, seguida de l'economia i el periodisme (aquest últim per raons òbvies del mitjà original d'edició).

Una última qüestió formal que cal notar és la referència que es fa en alguns articles a taules, gràfiques i mapes que apareixien en els dossiers originals i que s'han eliminat en aquesta edició (a excepció de dos casos), suposadament per raons de costos editorials. Davant d'això, s'hi presenten dues opcions: o s'hi inclou tot el material gràfic, que particularment hagués preferit, o bé es modificaven els articles eliminant també les referències a aquest material. D'altra banda, es fa també referència constantment a diferents poblacions, sistemes urbans i comarques del País Valencià, de manera

que, si no s'està habituat a la geografia valenciana, la lectura d'aquest llibre s'ha d'acompanyar d'un atlas per anar-les situant, o bé afegir com a material gràfic del llibre un mapa del sistema urbà i de la divisió administrativa del país. És clar que, de fet, és un llibre i, en primera instància, uns suplementes pensats únicament per incidir sobre la societat valenciana.

Xavier Oliveras

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
Xavier.oliveras@uab.es

WOLCH, Jennifer; PASTOR Jr., Manuel; DREIER, Peter (eds.) (2004).
Up against the Sprawl: Public Policy and the Making of Southern California.
Minneapolis: University of Minnesota Press, 401 p.
ISBN: 0-8166-4297-47

En les últimes dècades, el progressiu augment de la consciència ambiental, el coneixement i reconeixement més gran de la interdependència regional, i fins i tot global, i la important pèrdua d'espais oberts, principalment de sòl agrícola i d'hàbitats naturals, han contribuït a incrementar l'interès pel fenomen d'urbanització a nivell mundial, la qual cosa ha convertit l'*urban sprawl* en un tema recurrent a la literatura urbana. De fet, aquest tipus d'urbanització dispersa i de baixa densitat i els seus efectes perversos han ocupat infinitat de pàgines en revistes i llibres.

En aquest context, hom podria arribar a pensar que *Up against the Sprawl* és tan sols una obra més sobre el tema que tant preocupa científics i polítics i sobre el qual tant s'ha dit i escrit. No obstant això, lluny d'aquesta primera impressió, el llibre ens ofereix una perspectiva prou interessant i innovadora de l'*urban sprawl* que fuig de les aproximacions més tradicionals centrades en les conseqüències, principalment ambientals i econòmiques, que donen una

visió del fenomen massa parcial. En aquest cas, el text no només reconeix la suburbanització com a important força de tensió social i racial, sinó que també aprofundeix en les causes explicatives del fenomen, més enllà del mercat i les preferències socials, les variables més sovint estudiades.

Tal com indica el seu subtítol, *Public Policy and the Making of Southern California*, el propòsit principal del llibre és analitzar quin ha estat i quin ha de ser el paper de les polítiques públiques en el creixement urbà i la pauta d'urbanització, i ho fa en un context territorial en què la suburbanització regeix la vida quotidiana de milions de persones (els EUA i, en concret, el sud de Califòrnia), on la realitat urbana s'ha tornat insostenible des de tots els punts de vista i on es requereixen urgentment noves estratègies de gestió i de control de la urbanització.

A l'actualitat, el sud de Califòrnia és una zona complexa, dinàmica i enormement congestionada, on els impactes de la suburbanització es viuen de forma molt